

Martina Kastnerová

Vztah historického a fikčního narativu: příspěvek k metodologii vědy

Abstract

The study deals with the relation between fictional and historical (eventually, factual) narrative. Two main views are presented: the first one which disputes crucial differences between historical and fictional narrative, and the second one which accepts "open boundaries" between fiction and history but claim the crucial (macrostructural) differences. The study shows that views mentioned above do not bring much different interpretative conclusions and that they are the important inspiration for a methodology of science.

Keywords: Fiction, Factual, Narrative, Interpretation

Klíčová slova: Fikce, historie, narativ, interpretace

Jednou z významných otázek, jež vyvstává v souvislosti s některými problémy interpretace textu v kontextu postmodernistických a poststrukturalistických tendencí, je otázka vztahu fikce a historie (či zde terminologicky přesněji: vztahu historického a fikčního narativu).

Odpovědi (budeme-li schematizovat a částečně redukovat) lze (pro účely tohoto textu) zařadit pod dvě různá obecná hlediska:

1) rovnost fikce a historie

Nelze tedy hovořit o podstatných rozdílech mezi fikčním a historickým textem, z metodologického hlediska jsou interpretačně rovnocenné. Jedná se tak zároveň o zpochybnění zásadního rozdílu mezi fikčním a historickým narativem.

2) „otevřená hranice“ fikčních a historických světů, ale konstatování tzv. „makrostrukturních“ rozdílů.

Za významný příspěvek prezentující rovnost mezi fikcí a historií je považováno dílo Haydena Whita, obzvláště jeho *Metahistorie* z r. 1975,¹ již má autor sám za příspěvek k „intelektuální historii“ a sebe sama pak spíše za „historika kultury“ než filosofa. Ačkoliv bývá spojován s postmodernismem, svůj projekt považuje za „modernistický“ a zároveň se hlásí k formalismu a strukturalismu. Konečně, má za to, že „nálepkování“, označování směrů, není podstatné.²

V Úvodu k *Metahistorii* upozorňuje v první řadě na skutečnost, že před aplikací příslušného pojmového aparátu na zkoumané historické pole nutně toto pole nejdříve „prefigurujeme“, tzn. vytváříme z něj „předmět rozumového vnímání“, jinými slovy – interpretovaná oblast musí být zaplněna „rozpoznatelnými figurami“.³ H. White přirovnává práci historika k přístupu gramatika k neznámému jazyku a závěr je následující: „Podání historie se zjevně snaží být jazykovými modely nebo ikonami určitých úseků historického procesu. [...] Aby rozpoznal, co se skutečně stalo v minulosti, musí proto historik prefigurovat jako možný předmět poznání celý soubor událostí, o nichž dokumenty podávají zprávu.“⁴ Tento „prefigurativní akt“ považuje H. White za poetický. Vysvětlovací strategie však podle něj není nekonečně mnoho, nýbrž právě čtyři typy, jimž odpovídají čtyři základní tropy poetického jazyka: metafora, metonymie, synekdocha a ironie.⁵ Využití teorie tropů vychází z Whitova předpokladu, že historický narativ není formován logickou dedukcí, proto je teorie tropů vhodnou alternativou.⁶

Podle Whita historici nepřijímají *Metahistorii* s nadšením, neboť se pokouší dekonstruovat mytologii, tzv. „vědu o historii“ [science of history], a staví se proti pozitivistickému pojetí historie. Ve výkladu významu autora a jeho vztahu k textu se nicméně White kloní spíše k poststrukturalistickým postojům, např. myšlenkám Foucaultovým a Barthesovým, zejména v konstatování, že text může být odloučen od autora a autor není privilegováným interpretem vlastního díla. Inspirace Barthesem, ale též

konstatování podobnosti fikčního a historického narativu jsou typické i pro současnou teorii, např. jsou velmi zjevné v díle Antoina Compagnona, podle něž se teorie též v mnohých aspektech podobá fikci.⁷ Whitova *Metahistorie* však nezamýšlí být „praktickým návodem“ jak interpretovat text, jedná se v první řadě o dílo analytické.⁸

Když H. White hovoří o historickém pluralismu, vymezuje se vůči kritice, již uděluje tzv. „pan-textualismu“ W. J. T. Mitchell. Ačkoliv Mitchell oceňuje pan-textualismus (reprezentovaný dekonstrukcí) jako jeden z nejpodnětnějších a nejvýznamnějších kritických směrů sedmdesátých let 20. století, má za jeho hlavní nedostatek „nedostatečné dějinné vědomí, historického smyslu“.⁹ H. White považuje za znepokojující zejména tu skutečnost, že „pan-textualisté“ jsou zde obviňováni z nesprávného „historického smyslu“, což je pravděpodobně výsledkem Mitchellovy neochoty rozšířit pluralismus na zkoumání historie samotné.¹⁰ Podle Whita však podstatný rozdíl mezi pan-textualistickým a pluralistickým pojetím historie spočívá v předpokládaných vztazích mezi polem minulých událostí a znázorněními tohoto pole. Pan-textualisté chápou každé znázornění historie jako jazykový, myšlenkový či imaginativní konstrukt spíše než jako záznam struktury, jejíž existenci v historických událostech lze předpokládat.¹¹ Za charakteristický rys kritického pluralismu pak považuje odmítnutí příběhu jako „správné formy“ znázornění historických jevů. Důsledky tohoto odmítnutí jsou podle něj veskrze tři:

- 1) Nelze se odvolávat na určité pojetí historie („historický smysl“), na jehož základě bychom vyloučili jiné kritické přístupy ze seznamu korektních kritických přístupů.
- 2) Neexistuje způsob, jak odlišit mezi příběhem, který vyjadřuje „historikovu vůli k moci“, a příběhem, který tak nečiní.
- 3) Volby, mezi nimiž se historik pohybuje, jsou na jedné straně monismus a na straně druhé radikální relativismus.¹²

Na závěr je však nutno podotknout, že Whitovým záměrem není naprosté ztotožnění historie a fikce. White připouští, že historické události se od fiktivních liší, v tomto smyslu se odlišuje i předmět historie a beletrie:

1) Viz WHITE, Hayden, 1975.

2) Viz DOMANSKA, Eva, KELLNER, Hans, WHITE, Hayden, 1994, 92.

3) Viz WHITE, Hayden, 2008, 33–39, zde s. 33.

4) Viz WHITE, Hayden, 2008, 33–39, zde s. 33.

5) Viz WHITE, Hayden, 2008, 33–34. K Whitově teorii tropů viz WHITE, Hayden, 2008, 34–36. Teorie tropů podle H. Whita zároveň umožňuje vymezit „dominantní způsoby historického myšlení“ v evropském myšlení devatenáctého století. (Srov. WHITE, Hayden, 2008, 36–39.) H. White nicméně upozorňuje, že prezentovanou teorii tropů není vhodné interpretovat doslovně, nýbrž metaforicky, neboť takto byla míněna. (DOMANSKA, Eva, KELLNER, Hans, WHITE, Hayden, 1994, 93)

6) Viz DOMANSKA, Eva, KELLNER, Hans, WHITE, Hayden, 1994, 95.

7) „Teorie má určitou pravdu, která ji činí lákavou, ale nemá úplnou pravdu, protože skutečnost literatury nelze úplně zteoretizovat.“ Teorie se tak v mnoha aspektech podobá fikci. (COMPAGNON, Antoine, 2009, 267–268)

8) Viz DOMANSKA, Eva, KELLNER, Hans, WHITE, Hayden, 1994, 93.

9) Viz WHITE, Hayden, 1986, 480–481.

10) Viz WHITE, Hayden, 1986, 482.

11) Viz WHITE, Hayden, 1986, 483.

12) Viz WHITE, Hayden, 1986, 491–492.

- 1) Historie se zabývá i) událostmi, které je možné přiřadit k určitým časoprostorovým umístěním a ii) událostmi, které jsou v principu pozorovatelné nebo vnímatelné.
- 2) Beletrie (krásná literatura, resp. fikce) se zabývá (i) a (ii) + (iii) událostmi předpokládánými, hypotetickými, smyšlenými.

Přes tyto rozdíly je nicméně nutné připustit, že diskurs historie a fikce se překrývá, a to: (i) v cílech (historie i fikce usilují o poskytnutí „verbálního obrazu reality“) a (ii) v postupech. Fikce i historie musí splňovat zároveň požadavek korespondence (mimesis) i koherence (soudržnosti), tj. jsou kognitivní ve svých cílech a mimetické ve svých prostředcích.¹³

Vztahu fikcionálního a faktálního věnuje pozornost mj. Gérard Genette Tyto otázky vyplývají již z principu (nebo i „definice“) literatury, již Genette považuje za „umění jazyka“ a literární dílo za „literární umění“. Literatura užívá převážně jazykových prostředků, zároveň však užití jazyka nutně nevede k vytvoření „umění“.¹⁴ V distinkci zkoumání fikčního a faktálního vyprávění nicméně upozorňuje na neoprávněné zúžení zkoumání pouze na vyprávění fikční, jež je pak chápáno vzor každého vyprávění.¹⁵ Přesto i Genette dochází k významným podobnostem fikčního a faktálního narativu; narativní formy podle něj „bez zábran překračují hranici mezi fikcí a ne-fikcí“.¹⁶

Z novodobých interpretací tendencí je vhodné zastavit se též u tzv. nového historismu, který se nechává inspirovat myšlenkami o překrývání fikčního a historického narativu a který se vyznačuje mj. kulturním textualismem. Výše zmiňovaný H. White (jehož dílo je zároveň inspirací pro novohistorické postupy) považuje za ústřední úsilí nového historismu doplnit převládající formalistické postupy rozšířením pozornosti na historický kontext, z něž literární texty pocházejí.¹⁷ Pojmu nový historismus začíná užívat v dané souvislosti Stephen Greenblatt (považovaný za jednoho z čelních představitelů těchto tendencí) kolem r. 1980.¹⁸ Mezi představiteli nového historismu bývají dále

13) Viz WHITE, Hayden, 2007, 26–28.

14) Viz GENETTE, Gérard, 2007, 3–4.

15) Viz GENETTE, Gérard, 35.

16) Viz GENETTE, Gérard, 66–68.

17) Viz WHITE, Hayden, in: VEESER, Harold Aram, ed., 1989, 293.

18) Např. v díle *Jak renesance utvářela sama sebe (Renaissance Self-Fashioning)* z r. 1980 hovoří o „novém přístupu“, ale nazývá jej „poetikou kultury“, v knize *Moc forem v anglické renesanci (The Power of Forms in the English Renaissance)* z r. 1982 již užívá přímo pojmu „nový historismus“. Konečně v rozhovoru s Harvey Blumem zmiňuje Greenblatt, že pojem „nový historismus“ nebyl jeho původní intencí. Podle Montrose pojem „poetika kultury“ (cultural poetics) může přesněji vystihovat popisované úsilí těchto tendencí. (Viz *Poetics and Politics of Culture*, in: VEESER, Harold Aram, ed., 1989, 15.) Viz také Greenblattův esej *Towards Poetics of Culture*, in: GREENBLATT, Stephen, 2007, 196–215.

zmiňování např. C. Gallagherová, L. Montrose, J. Dollimore, A. Sinfield, H. A. Veeseer aj. Tato tendence, krystalizující v prostředí americké literární vědy, není jistě ojedinělou ani prvotní (ve smyslu originality). Z novodobějších přístupů připomeňme tzv. novou historii a např. dílo P. Burka či J. Delumeaua.¹⁹ V českém prostředí podobným způsobem postupuje např. B. Hodek či A. Bejblík.²⁰ Taktéž je vhodné uvědomit si zatíženost (terminologickou a historickou) pojmu historismus. Nový historismus jako určitou interpretační tendenci nechceme svazovat s etymologií a „historií“ tohoto pojmu, vzhledem k charakteru směru se zdá být takový postup oprávněný. Označení „historismus“ v tomto kontextu naznačuje přesun zájmu ke studiu vztahů mezi historickými a uměleckými texty. Nejedná se tedy o „filozofickou nebo ideologickou koncepci dějin“, nýbrž je upozorňováno na „problematickou povahu objektivitu v historickém bádání“.²¹

Charakter tohoto směru, uplatňujícího se nejen v literární vědě, prošel ve svém vývoji různými změnami. Jak na vlastní metody a tendence nahlíží samotní představitelé směru, bylo možné domýšlet se spíše na základě jejich konkrétních analýz z rozmanitých oborů zájmu, částečně také prostřednictvím prací publikovaných v časopise *Representations*.

O novém historismu, jeho formování a případných metodách hovoří jeho přední představitelé S. Greenblatt a C. Gallagherová ve společném díle *Nový historismus v praxi (Practicing New Historicism)* až z r. 2000.²² Vymezuji se zde vůči charakteristikám, jež byly

19) *Nový historismus není totéž co nová historie, jakkoli některé jejich metodické přístupy ke zkoumání historie mohou korespondovat. Nový historismus podrobněji vymežíme dále, nicméně míní se jím zde konkrétní směr v rámci americké literární vědy, jehož stěžejní postupy reprezentuje dílo S. Greenblatta. Ostatně nový historismus postupuje v mnohém eklekticky a inspirováno se některými tendencemi v rámci historického zkoumání, v souladu se svou interdisciplinární povahou vybírá si motivy z oblasti filosofické, historické (literárněhistorické) či antropologické.*

Burke i Delumeau taktéž směřují svou pozornost mj. na renesanci, Burke často na renesanci italskou, ale i na obecné otázky historického zkoumání. Delumeauova interpretace renesance významným způsobem narušuje zjednodušenou představu renesance jako období exaltace lidských schopností a „znovuzrození“ po „době temna“ (ustavenou v mnohém dílem J. Burkharta). Srovn. např. BURKE, Peter, 1996; BURKE, Peter, 2006; DELUMEAU, Jean, 1998; DELUMEAU, Jean, 1999.

20) Srov. obzvl. Hodkovu monografii o Shakespearovi: HODEK, Břetislav, 1994. V některých kapitolách se metoda jeho výkladu velmi podobá např. Greenblattově výkladu v monografii *William Shakespeare. Velký příběh neznámého muže. Nebo BEJBLÍK, Alois, 1979.*

21) Viz PROCHÁZKA, Martin, 2004, 224.

22) Viz GALLAGHER, Catherine, GREENBLATT, Stephen, 2001, 1–19. V českém překladu: *Nový historismus v praxi*, in: BOLTON, Jonathan, ed., 2007, 249–269. Stojí za pozornost, že v podstatě první specifikace teoretických východisek nového historismu (ze strany

novému historismu přisuzovány, a vůči námitkám a kritikám vzneseným v souvislosti s jejich postupy. I zde se však vyhýbají generalizujícímu teoretizování, jaksi paradoxně vzhledem k účelu díla – objasnit teoretické přístupy nového historismu (přes veškerou stylizaci potvrzující nechuť k jasným a obecným řešením). Chtějí sice objasnit jak nový historismus „proměnil obor literární historie“,²³ přesto vyjadřují údiv nad tím, „jak se mohlo něco, co ve skutečnosti neexistuje, co je jen jakýmsi stručným náznakem směru k nové interpretační praxi, stát ‚oborem‘“.²⁴

Předmluvu k zmíněnému souboru esejí lze považovat za nejucelenější snahu (ze strany představitelů samých) objasnit, co rozumět „novým historismem“, pravděpodobně se jedná o jediný text se zřetelnou autorskou intencí teoretického vymezení. Jakkoliv nelze očekávat obecně jednoznačně formulované teze, k proniknutí do zkoumané problematiky přispívá „vyprávění příběhu o novém historismu“, jeho formování, charakteru atd., jako by autoři aplikovali své metodické postupy i na výklad metodických postupů samých. Ostatně Gallagherová a Greenblatt poznamenají na úvod, že soubor esejí jako tento potřebuje objasňující předmluvu více než který jiný, neboť vzájemné souvislosti mezi náměty a postupy autorů zde nemusejí být zcela zřetelné. Do jisté míry lze totéž aplikovat i na nový historismus obecně: osciluje se mezi snahou formulovat určité (byť „praktické“) interpretační přístupy a stylizovaným odmítnutím jakýchkoliv jednoznačně objasňujících tezí a obecnějších metod interpretace. Jak autoři poznamenají na závěr: „Upřímně tedy doufáme, že nebudete schopni říci, jaký to všechno dává smysl. Kdybyste to dokázali, bylo by to naše selhání.“²⁵

V novohistorickém interpretačním přístupu tedy přísluší významná role čtenáři, resp. interpretovi. Greenblatt připouští zkoumání prostřednictvím analogie, asociace, vlastní imaginace atd., uvedené prostředky však nejsou užívány libovolně, nýbrž sledují vytčený cíl: porozumět interpretovanému dílu v jeho socio-kulturních vazbách. Uvedených postupů lze použít s ohledem na specifickou konkrétního předmětu interpretace. Greenblatt dále hovoří o „imaginativní spekulaci“, tj. chceme-li porozumět, jak autor interpretovaného díla využil svou imaginaci k jeho vytvoření, jsme i my oprávněni použít naši vlastní imaginaci. Tato „spekulace“ je zároveň svázána s vyhledáváním „stop v kultuře“, není samoučelným vytvářením hypotéz, nýbrž cestou, jak propojit právě ony kulturní stopy.

představitelů samých) se objevuje s tak velkým časovým odstupem od počátku formování této tendence.

23) Viz GALLAGHER, Catherine, GREENBLATT, Stephen: *Nový historismus v praxi*, in: BOLTON, Jonathan, ed., 2007, 249.

24) Viz GALLAGHER, Catherine, GREENBLATT, Stephen: *Nový historismus v praxi*, in: BOLTON, Jonathan, ed., 2007, 249.

25) Viz GALLAGHER, Catherine, GREENBLATT, Stephen: *Nový historismus v praxi*, in: BOLTON, Jonathan, ed., 2007, 269.

Za obecně aplikovatelnou metodu interpretace či novátorský směr (popř. školu) lze nový historismus označit stěží. Absence „univerzálnosti“ či tzv. „originality“ zde ovšem není nedostatkem. Nový historismus se prezentuje se jako snaha porozumět literárním objektům v jejich socio-kulturních vazbách, jako „stručný nástin nového směru k interpretační praxi“. Částečně eklekticky spojuje různé tendence v rámci literárněhistorického zkoumání a přetváří je ve specifický celek interpretačních doporučení. Nepovažuje se za teorii nebo snad obor. Neexistence univerzální metody se nicméně v této souvislosti zdá být pro interpretaci literárního díla postradatelná.

Hovořili jsme dosud o tendencích připouštějících otevřenou hranici mezi fikčním a faktickým. Za kriticky přehodnocující lze v této souvislosti považovat některé z myšlenek L. Doležela prezentovaných obzvláště v jeho díle *Fikce a historie v období postmoderny*, popř. částečně v díle *Studie z české literatury a poetiky*.

L. Doležel odmítá předpoklad rovnosti historického a fikčního narativu. Teoretický rámec možných světů prezentuje jako vhodný mj. k znovuprozkoumání vztahu mezi fikčním a historickým narativem. V tomto pojetí jsou fikční i historické konstrukty možnými světy, avšak vzájemně makrostrukturně rozdílnými (světy historické podléhají omezením, která nejsou vložena na světy fikční). Tato opozice nicméně nechce popřít neustálou výměnu mezi fikcí a historií, L. Doležel přijímá myšlenku „otevřené hranice“ fikčních a historických světů.²⁶ Odkazuje zde mj. právě na koncepci H. Whita prezentující rovnost mezi fikcí a historií. Přestože se však zde hovoří o prostupování světů fikčních a historických, trvá se na určitých rozdílech mezi nimi a popírá se tedy naprostá rovnost mezi fikcí a historií.

Ve své monografii *Fikce a historie v období postmoderny* Doležel vyslovuje neshlas s tím, že by Whitova myšlenka, že „historické texty jsou literární artefakty“, měla být považována za „oficiální“ mínění současné literární teorie.²⁷ Podle Doležela White „kráčí v Barthesových stopách, když se ve své vlivné *Metahistorii* pokouší vytvořit ‚poetiku historie‘ systematickým průzkumem prostředků narativního diskursu o minulosti.“²⁸

Podle Doležela je podstatné (jak bylo naznačeno výše), zachovat vědomí rozdílnosti konceptu fikčního a historického světa. Podle něj lze hovořit o výrazných rozdílech mezi fikčním a historickým světem, a to:

26) Viz DOLEŽEL, Lubomír, 2008b. *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*, zde s. 301, vč. cit., více viz s. 301–336.

27) Viz DOLEŽEL, Lubomír, 2008a, 11–12.

28) Viz DOLEŽEL, Lubomír, 2008a, 29. Ostatně na Whitovu „fascinaci Barthesem“ je upozorněno i v komentáři rozhovoru s Whitem. (DOMANSKA, Eva, KELLNER, Hans, WHITE, Hayden, 1994, 100.)

1. funkční rozdíl – „Fikční světy jsou imaginární alternativy aktuálního světa,“ zatímco „historické světy jsou kognitivní modely aktuální minulosti.“
2. základní strukturální rozdíl – Fikčním světem může být jakýkoli představitelný svět, ale světy historické jsou omezeny pouze na světy fyzicky možné.
3. konstelace konatelů – V případě historického světa je konstelace konatelů určena „množinou konatelů, kteří se účastnili modelované minulé události“, zatímco tvůrci fikce uplatňují „radikálně neesencialistickou sémantiku“, tj. mohou měnit i individuální vlastnosti postav.
4. neúplnost – Fikční i historické světy jsou neúplné, vykazují však zásadní rozdíly v „charakteru, rozložení a zpracování mezer“.²⁹

Byť byly vymezeny dvě odlišné pozice, lze konstatovat, že v interpretační praxi tyto předpoklady nepovedou k významnějším rozdílům. Koncepce, jež vycházejí z předpokladu zpochybnění zásadních rozdílů mezi historickým a fikčním narativem, nutně nevyvozují rovnost mezi historií a fikcí a mohou připouštět jisté rozdíly mezi nimi, které však nejsou považovány (zejména pro interpretaci samou) za esenciální. Podobně i L. Doležel, který se vymezuje vůči předpokladu rovnosti fikce a historie, nepopírá řadu podobností mezi nimi, trvá však na zachování vědomí jejich podstatné rozdílnosti v určitých aspektech. Ovšem právě připuštění otevřené hranice fikčního a faktálního přináší významnou inspiraci pro interpretaci textů fikčních i historických.

Literatura

- BEJBLÍK, Alois (1979): *Shakespearův svět*. Praha: Mladá fronta.
 BOLTON, Jonathan, ed. (2007): *Nový historismus*. Brno: Host.
 BURKE, Peter (1996): *Italská renesance*. Praha: Mladá fronta.
 BURKE, Peter (2006): *Variety kulturních dějin*. Brno: CDK.
 COMPAGNON, Antoine (2009): *Démon teorie. Literatura a běžné myšlení*. Brno: Host.
 DELUMEAU, Jean (1998): *Hřích a strach: pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha: Volvox Globator.
 DELUMEAU, Jean (1999): *Strach na Západě ve 14.–18. století: obležená obec /II*. Praha: Argo.
 DOLEŽEL, Lubomír (2008): *Fikce a historie v období postmoderny*. Praha: Academia.
 DOLEŽEL, Lubomír (2008): *Studie z české literatury a poetiky*. Praha: Torst.
 DOMANSKA, Eva – KELLNER, Hans – WHITE, Hayden (1994): *Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation*. *Diacritics* 24 (1): 91–100.
 GALLAGHER, Catherine – GREENBLATT, Stephen (2001): *Practicing New Historicism*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
 GREENBLATT, Stephen (2007): *Learning to Curse*. New York: Routledge.
 GREENBLATT, Stephen (2004): *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*. Praha: Karolinum.
 GREENBLATT, Stephen, PAYNE, Michael, eds. (2005): *The Greenblatt Reader*. Wiley–Blackwell.
 GENETTE, Gérard (1990): *Fictional Narrative, Factual Narrative*. *Poetics Today* 11 (4): 755–774.
 GENETTE, Gérard (2007): *Fikce a vyprávění*. Brno–Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
 HODEK, Břetislav (1994): *William Shakespeare. Kronika hereckého života*. Praha: Naše vojsko.
 PROCHÁZKA, Martin (2004): *Nový historismus, Stephen Greenblatt a střet kultur při dobývání Ameriky*, in: Greenblatt, Stephen, *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*, Praha: Karolinum.
 VEESER, Harold Aram, ed. (1989): *New Historicism*. Routledge.
 WHITE, Hayden (1975): *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
 WHITE, Hayden (1986): *Historical Pluralism*. *Critical Inquiry* 12 (3): 480–493.
 WHITE, Hayden (2007): *Literární postupy při reprezentaci faktů*, in: Bolton, Jonathan, ed., *Nový historismus*, s. 26–31.
 WHITE, Hayden (2008): *Z „Úvodu“ k Metahistorii*. *Aluze* (3): 33–39.

29) Viz DOLEŽEL, Lubomír, 2008a, 40–45, vč. cit.